

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Bazánth Barbara LL.M (NYU)

**A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁGOK ÉS TÖRVÉNYSZÉKEK
HATÁSKÖRÉRE VONATKOZÓ ÁLTALÁNOS JOGELVEK**

Ph.D. értekezés

Tézisek

Supervisors:

Prof. Dr. Sonnevend Pál

Dr. habil. Sulyok Katalin

Budapest

2025

TARTALOMJEGYZÉK

- I. A kutatás tárgyának bemutatása**
- II. A disszertáció módszertana**
- III. Főbb kutatási eredmények**
- IV. A kutatási eredmények lehetséges alkalmazása**
- V. A szerző kapcsolódó publikációs listája**

I. A kutatás tárgyának bemutatása

A nemzetközi bíróságok előtti vitarendezési eljárások összehasonlítása során a diskurzus rendszerint azokra a különbségekre összpontosít, amelyek a nemzetközi vitarendezési fórumokhoz való hozzáférés kialakításában és az eljárási sajátosságokat rögzítő szabályzatok kodifikálásában gyökereznek. Ezek a szabályok azonban csupán a bírósági eljárás vázát alkotják, és – értelemszerű területi korlátok miatt – nem fedhetnek le minden lehetséges kérdést, amely felmerülhet. Amikor a nemzetközi bíróságok kompetenciájával (*competence*)¹ kapcsolatos eljárási kérdéseket tárgyaljuk, ritkán esik szó arról, miként értelmezik a bírák e szabályokat, hogyan határozzák meg a szabályokban lefektetett hatáskörük határait, illetve hogyan lépik át ezeket a látszólag szigorú korlátokat kifinomult, a bírói felhatalmazásukban (*judicial authority*) gyökerező technikákkal.

Az eljárási szabályok látszólag magas fokú kodifikáltsága ellenére a nemzetközi bíróságok mindössze egy vékony írott eljárási rétegen működnek, ha összehasonlítjuk e szabályok alkalmazását a bíróságok által egy adott eljárási döntés meghozatalakor alkalmazott megfontolások összességével. A releváns szabályok csupán vázlatos keretet biztosítanak; nem képesek – és eredetileg sem volt céljuk – előre látni minden lehetséges bírói kompetenciával kapcsolatos problémát, bizonyítási nehézséget vagy jogorvoslati dilemmát, amelyek egy eljárásban felmerülnek. Így a bírákra hárul, hogy értelmezés és gyakorlati újítások útján „kitöltsék a réseket”, és eközben formálják saját kompetenciájuk tényleges határait. Erre a konkrét bírói tevékenységre eddig jóval kevesebb figyelem irányult, mint a pusztán írott szabályok alkalmazására, holott éppen a hatáskörrel összefüggő érvelés, dedukció alapján megállapított hozzájárulás (*inferential consent*) és a bírói gazdaságosság technikáinak részleteiben bontakozik ki a nemzetközi bírói hatáskör valós dinamikája.

A nemzetközi bíraskodás két, elsőre ellentmondásosnak tűnő tételen nyugszik. Egyfelől minden joghatóság (*jurisdiction*) konszenzuális, a felek beleegyezésén alapul: egy állam csak akkor idézhető nemzetközi bíróság elé, ha kifejezetten hozzájárult a vita ezen fórum elé viteléhez. Másfelől viszont, amint a bíróságot érvényesen kijelölik (*validly seised*) az ügy elbírálására, bírói jellegéből fakadóan autonóm felhatalmazással jár: döntenie kell arról, hogy a hozzájárulás feltételei teljesülnek-e, a jogvita teljes körű rendezését kell biztosítani, és képesnek kell lennie az ítéletét ténylegesen érvényre juttató jogorvoslatok kialakítására. A

¹ A magyar nyelvű tézisek mind a kompetencia, mind a hatáskör szavakat alkalmazzák az angol nyelvű „competence” kifejezés fordításaként.

nemzetközi peres eljárások története azt mutatja, hogy a bíróságok folyamatosan e beleegyezés–felhatalmazás tengely mentén mozognak.

A dolgozat négy, a nemzetközi eljárásjog középpontjában álló általános jogelvre összpontosít: a *compétence-compétence* elvre, a *iura novit curia* elvre, valamint a *non ultra* és *ne infra petita* elvekre. Bár e keretrendszer látszólag egységes, a konkrét elvek más-más normatív irányba mutatnak, ha az államok általi beleegyezés / a felek autonómiája és a bírói felhatalmazás mérlegén vizsgáljuk őket. A *compétence-compétence* elv hatáskörrel ruházza fel a bíróságot, az *ultra* és *infra petita* elvek a feleknek a petitumban megnyilvánuló autonómiáját védik, míg a *iura novit curia* némi bírói kreativitással igyekszik középutat tartani. A disszertáció központi kérdése, hogy a nemzetközi fórumok miként egyeztetik össze ezeket az erővektorokat, hogyan egyensúlyoznak a felhatalmazásból eredő korlátok és saját intézményi kötelezettségeik között.

Elenyésző tudományos elemzés született e négy elvről, különösen összehasonlító megközelítésben: a korábbi munkák többnyire vagy kizárólag az egyik elvre összpontosítanak, vagy időben szűk keretek között mozognak, illetve egyetlen bíróság gyakorlatát vizsgálják összehasonlító perspektíva nélkül. A jelen disszertáció ezt a hiányt próbálja pótolni: a bírói érvelés azon példáit vizsgálja, amelyek e négy elvet a bírói hatáskör alapjául, kiterjesztéseként vagy korlátozó hataraként alkalmazzák. Nyomon követi az elvek érvényesülését államközi és egyes viták reprezentatív mintájában, tanácsadó véleményekben és peres eljárásokban, az előzetes kifogásoktól az érdemi szakaszon és a kártérítési szakaszon át a járulékos eljárási fázisokig (*incidental proceedings*).

A döntések egymás melletti tárgyalása feltárja, hogy a bírák miként alkalmazzák e négy elvet hatáskörük határainak védelmére – vagy éppen kiterjesztésére –, s ezáltal egyszerre rajzolódnak ki a megközelítések hasonlóságai és eltérései. A disszertáció végkövetkeztetése szerint a nemzetközi bíróságok által kialakított elvi egyensúly nem statikus, hanem folyamatosan alakul: az államok konszenzuson alapuló vitarendezéssel kapcsolatos elvárásai és a bíróságok azon kötelessége közötti iteratív párbeszédben formálódik, hogy a bírói hatáskörök meglétének megállapítása után a bíróságok azt teljes mértékben gyakorolják.

II. A disszertáció módszertana és elméleti háttere (1-2. fejezet)

A tanulmány fő hozzáadott értéke abban rejlik, hogy a kutatás tárgyát a nemzetközi bíróságok és törvényszékek szerepére vonatkozó azon szélesebb körű vita keretébe helyezi, amelynek középpontjában a bíróságok joghatóságára vonatkozó szabályok kialakításának kérdése áll. A disszertáció a nemzetközi bíróságok és törvényszékek által elfogadott jogi érvelést, valamint a hatáskörükre vonatkozó általános jogelvek alkalmazása során használt különböző eszközöket és technikákat vizsgálja. A bevezetőben megfogalmazott kérdés vizsgálatát négy hipotézis keretezi. Először is, érvelhetünk azzal, hogy a bírósági hatáskörök kiterjedt értelmezése, beleértve az eljárási szabályok létrehozását, a nemzetközi bíróságok és törvényszékek „bennerejlő” hatáskörébe (*inherent jurisdiction / inherent powers*) tartozik; ebből a szempontból az olyan elvek meghatározására és alkalmazására vonatkozó hatáskörük, mint a *compétence-compétence*, az *iura novit curia*, a *non ultra petita* és a *ne infra petita*, maga is a bírói funkció része. Másodszor, ha a bíróságok e elvek alkalmazása során ténylegesen eljárási alszabályokat hozhatnak létre, akkor a bírósági gyakorlat nem sorolható a jog másodlagos forrásai közé, hanem el kell ismerni, hogy normatív dimenzióval rendelkezik – ami felveti a bírósági „kreativitás” korlátozásának kérdését. Harmadszor, az általános jogelveket nem statikus, a hazai jogrendszerekből kivont normákként, hanem dinamikus fogalmakként kell újraértelmezni, amelyek tartalma a nemzetközi bírósági gyakorlat révén alakul. Végül egy kritikusabb nézőpont ezt a jelenséget „law shopping-nak” tekintené, amelynek során a bíróságok egyértelmű írott vagy szokásjogi alapok hiányában al-szabályokat hoznak létre a jogelvek alkalmazásának leple alatt.

A megfelelő válasz megtalálása érdekében a disszertáció először a nemzetközi jog forrásaiként szolgáló általános jogelveket mutatja be, majd áttekinti a kapcsolódó szakirodalmat. A 2. fejezet áttekinti a jogelveknek a Nemzetközi Bíróság Statútuma 38. cikk (1) bekezdés c) pontja értelmében vett forrásként való elfogadásának történetét, definíciós elemeiket, valamint az azonosításukra szolgáló módszereket. E szakasz célja nem csupán az elméleti háttér bemutatása, hanem annak feltérképezése is, hogy milyen módon lehetne a disszertáció II. részében elemzett általános jogelvek tartalmát feltárni. A 2. fejezet II. szakasza ezután felvállalja azt a feladatot, hogy visszakeresse az elemző fejezetekben vizsgált négy elv hazai jogrendszerből eredő tartalmát. Ennek eredményeként a hamradik szakasz bemutatja ezeknek a nemzeti jogrendszerből eredő jogelveknek a normatív tartalmát, és reflektál a közöttük lehetséges kölcsönhatásokra is. Végül, tekintettel az elemzés részét képező bíróságok alapító okmányaiban szereplő, ezeket az általános jogelveket kodifikáló bizonyos rendelkezésekre, a

2. fejezet utolsó szakasza a hasonló normatív tartalmú, de különböző típusú nemzetközi jogi források párhuzamos létezésének kérdésével foglalkozik.

1. A kutatás tárgya: *compétence-compétence*, *iura novit curia* és *non ultra* és *ne infra petita*

A kutatás az eljárási jellegű általános jogelvek azon alcsoportját tárgyalja, amely szabályozza, miként jelölik ki a nemzetközi bíróságok saját hatáskörük határait. Négy ilyen elvet elemez, amelyek együttesen lefedik azokat a fő működési módozatokat, amelyek révén a nemzetközi bírák szabályozzák saját felhatalmazásuk határait. Alkalmazásuk egyúttal rávilágít a bírói önkorlátozás különféle vetületeire is, mivel általános jellegüknél fogva használatuk szorosan összefonódik a bírói mérlegelési jogkörrel.

A *compétence-compétence* elv előírja, hogy a bíróságnak előzetes kérdésként döntenie kell arról, rendelkezik-e joghatósággal a jogvita felett, illetve elfogadhatók-e az előtte álló kérelmek (*admissibility*). A doktrínát több alapokmány is kodifikálja (pl. a Nemzetközi Bíróság Alapokmányának 36. cikk (6) bekezdése), ám a nemzetközi gyakorlat végső soron inherensnek tekinti: egy bíróság nem láthatja el bírói funkcióját anélkül, hogy előbb meg ne állapítaná saját hatáskörét. A nemzetközi bíróságok következetesen alkalmazták az elvet hivatalból (*proprio motu*), és a felek előadásától vagy a bizonyítási terhektől függetlenül a nemzetközi közjog általános szabályának tekintették. Mindazonáltal a témáról szóló szakirodalom korlátozott: a legterjedelmesebb monográfia máig Shihata 1965-ös műve, amely csupán az Állandó Nemzetközi Bíróságot (PCIJ) és a Nemzetközi Bíróságot (ICJ; a két fórum együtt: Bíróság) korai gyakorlatát vizsgálta. A *compétence-compétence* -ről szóló 3. fejezetben ezért a disszertáció szélesebb körű, összehasonlító elemzést végez: áttekinti az ICJ, az Emberi Jogok Európai Bírósága (EJEB vagy Strasbourgi Bíróság) és az ENSZ Tengerjogi Bírósága (ITLOS vagy Törvényszék) előtt folytatott államközi peres ügyeket és tanácsadó véleményeket, és értékeli, hogy e fórumok mikor és miként állapítják meg hatáskörük meglétét, terjedelmét vagy gyakorlásának kereteit.

Iura novit curia („a bíróság ismeri a jogot”) elv felhatalmazza – és egyben kötelezi – a bírakat, hogy azonosítsák és alkalmazzák azokat a szabályokat is, amelyeket a felek nem hívtak fel. Funkcionális szempontból ez az elv a felelősség megosztását szabályozza: a tényeket a felek szolgáltatják, ezek jogi minősítése azonban a bíróság feladata. Így a bíróság a beadványokban szereplő jogalapokon túl is figyelembe veheti a releváns normákat, elősegítve a metodológiai fejlődést. Bár az elv gyakorlati jelentése látszólag egyértelmű – a bírák

megtehetik, sőt bizonyos esetekben kötelesek is túllépni a felek érvelésén, hogy alkalmazzák az általuk elmulasztott vagy figyelmen kívül hagyott szabályokat –, alkalmazása különféle, eltérő mértékben „beavatkozó jellegű” formákat ölthet. Ez időnként a bírói jogalkotás vádját is felveti. A 4. fejezet a *iura novit curia* ezen különféle megnyilvánulásait mutatja be.

Végül a *non ultra petita* és a *ne infra petita* elvek biztosítják a beleegyezés külső keretét. A *non ultra petita* arra kötelezi a bíróságot, hogy ne döntsön olyan kérdésekben, és ne ítéljen meg olyan jogorvoslatot, amelyek túlmutatnak a felek kérelmein, míg a *ne infra petita* előírja, hogy a bíróság minden előterjesztett igényt érdemben köteles elbírálni. Mivel mindkettő a felek kereseti kérelmeitől függ, a bíróság hatáskörének konszenzuális alapjaiból erednek, végigkísérik az egész eljárást, és a felek autonómiájának eljárási biztosítékaiként működnek.

E két elvnek a fenti két elvvel való kapcsolata érzékeny. A *compétence-compétence* elv akkor is kötelezi a bíróságot joghatósága és a kereset elfogadhatóságának vizsgálatára, ha a felek ezt nem kifogásolják, míg a *iura novit curia* lehetővé teszi a kereset jogalapjának újrarájzolását. A *non ultra* és a *ne infra petita* viszont emlékeztetik a bírakat, hogy e kezdeményezések soha nem terjeszthetik ki magának a jogvitának a kereteit. Amikor a négy elv harmóniában működik, együttesen őrzik a felek autonómiáját és a bírói integritást; ha azonban nincsenek összhangban, az önkényesség vagy a túlterjeszkedés vádjának melegágyává válhatnak. Együttes vizsgálatuk teljes képet ad a bírói mérlegelés mechanizmusairól.

A dolgozat Robert Kolb eljárási jellegű általános jogelvekre vonatkozó hármas felosztására (strukturális-alkotmányos, szűk értelemben vett eljárási és eljárási anyagi jogi általános jogelvek) is reflektál, és amellet érvel, hogy e kategóriák valójában kevésbé határolhatók el élesen, mint ahogy Kolb rendszerezése sugallja. Az igazságszolgáltatási funkció megfelelő működtetésének követelménye (*proper administration of justice*), illetve a kapcsolódó inherens hatáskörök (*inherent powers*) átítatják és igazolják a többi kategóriát: a bíróságok éppen azért hivatkoznak a *iura novit curia* és a *non ultra petita* elveire, mert ezeket a vitarendezési funkciók gyakorlásához nélkülözhetetlen, inherens eszközöknek tekintik. A disszertáció amellet érvel, hogy az, hogy a *compétence-compétence* elv egy a kategóriák felett álló „gyűjtő” jellegű általános jogelv avagy Kolb második kategóriáján belül kap helyet, „tyúk-vagy-tojás” kérdés, hiszen az elv egyszerre feltételezi, s egyben fenn is tartja a bíróság azon jogosultságát, hogy saját hatásköréről maga dönthessen.

2. Kutatási módszer: összehasonlító vizsgálat funkcionális univerzalista megközelítéssel

Ahelyett, hogy a bíróságokat valamely külső zsinórmértékhez mérné, vagy egyik fórum gyakorlatát átültetné egy másikba, a disszertáció kiindulópontja az, hogy a különböző jogrendszerek ugyanazzal az alapvető kérdéssel néznek szembe: miként gyakorolják a bírák mérlegelési jogkörüket saját hatáskörük megállapításakor. Ezt követően azt vizsgálja, hogy a kihívásra válaszul az egyes rendszerek milyen doktrinális „eszközöket és technikákat” vetnek be. A dolgozat ezért Esmé Shirlow 2018-as, a nemzetközi bíraskodásban tanúsított „udvariasságról” (*deference*) szóló monográfiájának metodológiai megközelítését alkalmazza,² és az eszközök formája helyett azok funkciójára koncentrál, amikor a bírói mérlegelés szerepét elemzi a hatáskörrel összefüggő döntéshozatal kontextusában.

A koherens elemzés érdekében a vizsgálat a permanens nemzetközi bíróságokra és törvényszékekre korlátozódik. Emellett kizárólag az ítéleteknek azon részeire összpontosít, amelyek a joghatóság, az elfogadhatóság, valamint a hatásköri kérdésekhez szorosan kapcsolódó egyéb kérdések (például a *non ultra petita* elv kapcsán a kártérítés terjedelmére vonatkozó korlátok) vizsgálatával foglalkoznak. A disszertáció olyan eseteket elemez – az alapul fekvő bírói érvelés vizsgálatán keresztül –, amelyekben a döntéshozók íratlan normákra vagy szélesebb kontextuális szempontokra hivatkoznak a bírói mérlegelés lényegi megnyilvánulásaként. Ennek célja, hogy feltárja, a nemzetközi jog különböző területei miként határozzák meg a bíróságoknak saját hatáskörükről alkotott felfogását, megőrizve egyúttal a felek vitarendezési eljáráshoz adott beleegyezésének kereteit.

Az elemzett nemzetközi fórumok köre a következő: a PCIJ és az ICJ, három regionális emberi jogi bíróság – az EJEB, az Amerikaközi Emberi Jogi Bíróságnak (AEJB) és az Afrikai Emberi és Népek Jogainak Bíróságának (AfENJB) –, az ITLOS, valamint a nemzetközi büntetőbíróságok egy csoportja – a Nemzetközi Büntetőbíróság (ICC), a Jugoszláv Nemzetközi Törvényszék (ICTY), a Ruandai Nemzetközi Törvényszék (ICTR), a Kambodzsai Bíróságok Rendkívüli Kamarái (ECCC) és a Sierra Leone-i Különleges Bíróság (SLT). Ez az intézményi sokféleség nemcsak azt teszi lehetővé, hogy a disszertáció széleskörű képet kapjon az elvek nemzetközi gyakorlatban való alkalmazásáról, hanem azt is lehetővé teszi, hogy

² Esmé Shirlow. *Judging at the Interface: Deference to State Decision-Making Authority in International Adjudication*. Cambridge: Cambridge University Press, 2021, pp. 52-53.

megvizsgáljuk, hogy az általános jogelvek mint a nemzetközi jog forrásai milyen viszonyban állnak a nemzetközi jog töredezettségének (*fragmentation*) széles körben tárgyalt fogalmával.

A kezelhetőség és a metodológiai összehasonlíthatóság érdekében az elemzett ügyek köre emellett a következő három szempont mentén tovább alakul. *Egyrészt a compétence-compétence* elv vizsgálata az ICJ, az EJEB és az ITLOS előtti államközi eljárásokra és tanácsadó véleményekre korlátozott, nem vizsgálva az emberi jogi bíróságok előtti egyéni kérelmeket és a nemzetközi büntetőügyeket, amelyek eljárási keretei jelentősen különböznek. *Másrészt* a kutatás peres eljárásokat és tanácsadó ügyeket egyaránt tárgyal annak érdekében, hogy a hatáskörrel kapcsolatos érvelés különböző eljárási kontextusokban is megfigyelhető legyen. *Harmadrészt* – az éppen elemzett elvtől függően – a vizsgálat a hatásköri kérdéseket az eljárás különböző szakaszain (előzetes kifogások, érdemi tárgyalás, járulékos eljárások, kártérítési szakasz) kíséri végig, feltérképezve a bírói önkorlátozás intenzitásának változásait. E módszertani döntések együttesen alapozzák meg annak szisztematikus összehasonlítását miként „kalibrálják” a nemzetközi bírák mérlegelési jogkörüket a felek autonómiája, a konszenzus alapú joghatóság és saját intézményi felhatalmazásuk szolgálatában.

III. Főbb kutatási eredmények

A dolgozat szerkezete három fő, operatív elemző fejezetet foglal magában, amelyek mindegyike egy-egy elvre összpontosít, és bemutatja azok fő megjelenési formáit az elemzett nemzetközi bíróságok gyakorlatában. A *compétence-compétence* elv általánosabb és kiterjedtebb jellege miatt – s annak okán, hogy látszólag a bírói hatáskör „központi elvének” tekinthető – a 3. fejezet lényegesen szélesebb terjedelmű, mint a *iura novit curia*, illetve a *non ultra* és *ne infra petita* elveket tárgyaló fejezetek. Ez azonban elkerülhetetlen, mivel a disszertáció az elv alkalmazási körét tekintve Shihata monográfiájának megközelítését követi és úgy tekinti, hogy az elv minden olyan esetben alkalmazásra kerül, amikor a bíróságok saját hatáskörük fennállásáról és terjedelméről döntenek. Noha ez a megközelítés túlságosan kiterjesztőnek tűnhet, figyelembe véve, hogy az elv lényege maga a bíróság hatásköri kérdésekben való döntési jogosultságának megtestesítése, egy szűkebb értelmezés önkényesen zárna ki a hatáskörrel kapcsolatos olyan kérdéseket, amelyek mégis a bíróság mérlegelési jogkörébe tartoznak. A három, vizsgált eljárási jellegű jogelv működését elemző fejezetet követően a III. rész egy funkcionális elemzést nyújt. Célja, hogy összegyűjtse azokat az eszközöket és technikákat, amelyekben a négy elemzett jogelv megnyilvánul. A 7. fejezet ezután bizonyos elméleti nézőpontok újragondolásával zárul: egyrészt a szerződéses

kodifikáció általános jogelvre gyakorolt hatását illetően, másrészt a nemzetközi bírói fórumok „bennerejlő hatásköreinek” (*inherent powers*) kérdését illetően. Végül újraértékeli azokat a példákat az elemző fejezetekből, amelyek azt mutatják, miként alkalmazható az általános jogelvek absztrakt jellege eszközként a bírói hatáskörök határainak tágítására, manipulálására.

1. A *compétence-compétence* elv nemzetközi bírászkodásban való alkalmazásával kapcsolatos megállapítások (3. fejezet)

A 3. fejezet három fő részre tagolódik: a *compétence-compétence* elv elemzésére (i) a PCIJ és az ICJ gyakorlatában, (ii) az EJEB gyakorlatában, valamint (iii) az ITLOS gyakorlatában.

➤ *Ad (i): Compétence-compétence az ICJ és a PCIJ gyakorlatában*

Az *I.A* szakasz részletesen bemutatja, hogyan alkalmazza a PCIJ és az ICJ a *compétence-compétence* elvet a Bíróság érdemi joghatóságának (*substantive jurisdiction*) megállapításakor felmerülő kérdések kapcsán. Ennek keretében a disszertáció érinti a felek perképeségét a Bíróság előtt, a joghatóság formai és anyagi aspektusait, a hatásköri kérdések tárgyalásának az érdemi szakra történő elhalasztását, illetve az alperes állam távolmaradását a bírósági eljárástól. Ezzel olyan előzetes és vegyes-jellegű hatásköri kérdéseket is ismertet, amelyek az ügyben hivatkozott joghatósági alaptól függetlenül egységesen felmerülhetnek bármely eljárásban. Következő lépésként az *I.B* szakasz e vizsgálatot az eltérő joghatósági konstrukciókra jellemző szempontokkal folytatja: tárgyalja a Bíróság eredeti joghatóságának különböző eseteit peres eljárásokban (alcímekre bontva az ICJ Statútum 36. cikkében felsorolt valamennyi lehetséges joghatósági alap szerint), az ICJ tanácsadó véleményeit, a járulékos eljárásokra vonatkozó joghatósági kérdéseket (ideértve az ideiglenes intézkedéseket, valamint a meghozott ítélet felülvizsgálatára és értelmezésére vonatkozó kérelmeket), végül pedig a folyamatos joghatóság speciális esetét (azokat az ügyeket, amelyekben a Bíróság ítéletében bizonyos kérdésekre nézve fenntartja joghatóságát egy későbbi eljárásra, illetve amikor a felek előzetesen megállapodnak abban, hogy az ítéletet követően visszatérhetnek a Bírósághoz).

Áttérve a *compétence-compétence* elfogadhatósági aspektusára, a teljesség igénye nélkül, az *I.C.* szakasz megvizsgálja a három leggyakrabban hivatkozott elfogadhatóságra vonatkozó érvet: az *erga omnes* és *erga omnes partes* alapú keresetőségi jogot (*standing*), diplomáciai védelem kérdéseit, és a *Monetary Gold*

esetjogon alapuló nélkülözhetetlen harmadik fél doktrínát. Végül az *I.D.* szakasz azokat a konkrét eseteket vizsgálja, amikor a PCIJ vagy az ICJ a hatáskörének korlátjaként vagy megengedő körülményként hivatkozott saját bírói funkciójára. A *compétence-compétence* különböző megjelenéseinek nyomon követésével a fent leírt részletekben a 3. fejezet első része átfogó képet nyújt arról, hogy az elv hogyan funkcionál a PCIJ és az ICJ gyakorlatában, valamint ezek a bíróságok hogyan viszonyulnak az elvhez, mint hatáskörük meghatározásának eszközéhez.

➤ *Ad (ii): Compétence-compétence az EJEB gyakorlatában*

A 3. fejezet második része az ICJ-ről szóló alfejezet módszertanát követi, azonban a fejezet elején néhány metodológiai észrevételt tartalmaz. Ennek keretében a disszertáció amellel érvel, hogy az EJEB hatásköri megközelítése olyan metodológiai következtetlenségeket hordoz, amelyek elhomályosítják a hatásköri kérdések megfelelő elemzését (*II.A* szakasz). Az érvelés két pillérre épül: egyrészt az EJEB összemosza a joghatósági és az elfogadhatósági követelményeket, a joghatóságot az elfogadhatóság egyik alkategóriájának tekintve, szemben az ICJ gyakorlatában kialakult elkülönült szerkezettel. A disszertáció másrészt rámutat a „joghatóság” kifejezés EJEB általi félrevezető alkalmazására: egyszerre utal vele a Strasbourgi Bíróság saját hatáskörére és a tagállamoknak az Emberi Jogok Európai Egyezménye (EJEE) 1. cikke szerinti kötelezettségeire, ami szükségtelen zavart kelt az alkalmazandó mércék tekintetében. A bevezető szakasz megállapítja, hogy ezek a következtetlenségek aláássák az EJEB által önmagának szabott hatásköri határok világos elemzését, és egy olyan újrastrukturálás szükségessége mellett érvel, amely egyértelműen megkülönbözteti a valódi joghatósági kérdéseket az elfogadhatósági kritériumoktól, valamint az 1. cikk szerinti követelményektől.

Miután a *II.B* szakasz ismerteti az EJEB előtti különféle joghatósági konstrukciókat, az alfejezet a Strasbourgi Bíróság államközi ítélkezési gyakorlatán keresztül szemlélteti a kezdeti metodológiai észrevételek gyakorlati jelentőségét. A jelenleg alkalmazott joghatósági és elfogadhatósági feltételeket úgy kategorizálja, hogy az jobban illeszkedjen a hagyományos joghatóság–elfogadhatóság dichotómiához, illetve metodológiai szempontból megkönnyítse a kérdéseknek az EJEB hatáskörében történő elemzését. A *III.C* szakasz így megkülönböztet (i) egy, az EJEE 33. cikke szerinti, valódi joghatósági követelményt, vagyis az EJEE megsértésére vonatkozó állítás

meglétét; (ii) a Bíróság gyakorlatában kialakult, joghatóságon alapuló elfogadhatósági feltételeket (*ratione personae*, *temporis* és *materiae* joghatóság); valamint (iii) tényleges elfogadhatósági feltételeket (például a négyhónapos szabályt és a belső jogorvoslatok kimerítésének kötelezettségét). Az alfejezet egymás után tárgyalja a követelményeket, bemutatva, miként kezeli azokat az EJEB államközi gyakorlata.

➤ *Ad (iii): Compétence-compétence az ITLOS gyakorlatában*

Végül a 3. fejezet utolsó alfejezete az ITLOS saját kompetenciájával kapcsolatos bírói érvelését tárgyalja. A viszonylag korlátozott ügyállomány és a tengerjog speciális jellege miatt e rész felépítése kevésbé komplex, mint az ICJ-t és az EJEB-et tárgyaló alfejezeteké: csupán két fő egységre oszlik, amelyek az ITLOS előtt folytatott különféle eljárástípusokban (peres eljárás, ideiglenes intézkedések, tanácsadó vélemény) felmerülő joghatósági kérdéseket, valamint az ITLOS-eljárásokban az eddigiekben előterjesztett öt elfogadhatósági kifogást vizsgálják. E korlátozott esetjog ugyanakkor lehetővé teszi a jogelv kimerítőbb elemzését.

A disszertáció megállapításai általánosságban azt mutatják, hogy az ITLOS szigorúan tartja magát *compétence-compétence* elvhez, mivel következetesen hivatalból vizsgálja saját hatáskörének fennállását még azokban az esetben is, amikor a felek egyetértenek. Megközelítése engedékenyebb az ideiglenes intézkedésekhez kapcsolódó joghatósági kérdésekben: hajlandó a vita fennállását akár az állam hallgatásából vagy válaszában hiányából is levezetni, és eddig egyetlen ügyben sem állapította meg a *prima facie* joghatóságának hiányát. Az ITLOS konkrét esetekben megfigyelhető, hatáskört érintő megközelítéseinek bemutatása mellett az elemzés bemutatja a Törvényszék erőteljes támaszkodását az ICJ esetjogára: következetesen követi az ICJ gyakorlatát többek között a jogvita fennállása, a nélkülözhetetlen harmadik fél doktrína, valamint az jogértelmezési módszerek alkalmazása terén. Végül – és talán a korábbi jogtudósi értekezésekben is tárgyalt legvitatottabb megállapításként – a kutatás rámutat az ITLOS tanácsadó hatáskörének megkérdőjelezhető az eredeti egyezményes kereteken túlterjeszkedő kiterjesztésére, mivel olyan tanácsadó vélemény adására vonatkozó hatáskört hozott létre, amelyet a Tengerjogi Egyezmény kifejezetten nem biztosít.

2. A *iura novit curia* jogelv nemzetközi bírói alkalmazásával kapcsolatos megállapítások (4. fejezet)

A 4. fejezet a *iura novit curia* jogelv alkalmazását vizsgálja a nemzetközi fórumok három különböző csoportjában: a PCIJ és az ICJ, a nemzetközi büntetőbíróságok és törvényszékek, valamint a nemzetközi emberi jogi bíróságok gyakorlatában. Bemutatja, hogy a *iura novit curia* a nemzetközi jogi kontextusokban az egyes vitarendezési rendszerek mögöttes értékei és célkitűzései alapján eltérő módon működik.

➤ *Ad (i): Iura novit curia a PCIJ és az ICJ esetjogában*

A *iura novit curia* elv történeti fejlődését a PCIJ és az ICJ gyakorlatán belül követi nyomon a leghosszabb időtávon a dolgozat, mivel a jogelv már a korai PCIJ-ügyekben – például az *Egyes német érdekek a lengyel Felső-Sziléziában* és a *Chorzów gyár* ügyekben – megjelent. E kezdeti esetekben a Bíróság az elv alkalmazásával hangsúlyozta autonóm hatáskörét a nemzetközi jogi normák értelmezésére, és kiemelte, hogy nem köteles pusztán megerősíteni vagy elutasítani a felek állításait. A 4. fejezet bemutatja, hogy az elv olyan mérőföldkőnek számító ügyeken keresztül fejlődött tovább, mint a *Lotus*, ahol a PCIJ tanúbizonyságát adta annak, hogy a felek érvelésén túl minden releváns jogforrást alaposan megvizsgál, illetve a *Brazíliai kölcsönök* ügye, amely rögzítette, hogy a nemzetközi bíróságok „úgy tekintik, hogy kötelességük tudni mi a jog”.

Az ICJ az 1974-es *Izlandi halászatiövezet-ügyben* hivatalosan is elfogadta az elvet, és megfogalmazta annak alapformuláját: a bíróságot „vélelmezetten a nemzetközi jog ismerőjének kell tekinteni”, ezért „saját kezdeményezésére minden, a vita eldöntéséhez releváns nemzetközi jogi szabályt figyelembe kell vennie”. A Bíróság későbbi ítélkezési gyakorlata – különösen a *Nicaragua-ügy* – megerősítette ezt a szemléletet, miközben elismerte a *non ultra petita* és *ne infra petita* elvek által szabott korlátokat. Ennek ellenére a 4. fejezet ICJ gyakorlatot vizsgáló elemzése azt mutatja, hogy a Bíróság továbbra is a hagyományos, „a bíróság ismeri a jogot” típusú alkalmazást részesíti előnyben, ami jelentős kontrasztban áll a büntető- és emberi jogi fórumok gyakorlatával.

➤ *Ad (ii): A iura novit curia elv a nemzetközi büntetőbírói fórumok gyakorlatában*

A disszertáció ezen alfejezete rámutat, hogy a *iura novit curia* alkalmazásakor a nemzetközi büntetőbíróságok és törvényszékek a tisztességes eljáráshoz fűződő jogok, az igazságszolgáltatás hatékonysága és a büntetlenség megakadályozása közötti feszültségekkel szembesülnek. Az ICC Eljárási Szabályzatának 55. szabálya révén

intézményesítette a *iura novit curia* elvet: ez bizonyos korlátok között lehetővé teszi a tárgyalótanácsok számára, hogy a vád megerősítése után módosítsák a vádpontokat. Az ICC gyakorlata – amelyet a *Lubanga*, *Bemba* és *Katanga* ügyek egyaránt szemléltetnek – három jól elkülöníthető alkalmazási módot mutat be: a tények jogi átminősítését, a bűnösségi tudatforma követelményeinek módosítását, valamint a felelősségi tényállások megváltoztatását. E módosításokat azonban gondosan körülhatárolják, hogy biztosítsák a vádlott megfelelő védelemhez való jogát, és ne lépjk túl a tárgyalások alapvető kereteit.

Éles ellentétben áll ezzel a gyakorlattal az ICTY restriktív megközelítése a *Kupreškić* ügyben, ahol a törvényszék arra a következtetésre jutott, hogy a *iura novit curia* elv nem alkalmazható maradéktalanul büntetőeljárásokban, mivel a nemzetközi büntetőjog szabályai még kezdetleges állapotban vannak, és e gyakorlat sértheti a vádlottak jogait. Az ICTY hangsúlyozta, hogy a bíróságokat a vádat képviselő ügyész jogi minősítései kell hogy kössék, nem pedig saját hatáskörben végzett átminősítések. Ez az eset tehát példaként szolgál arra, miként kezelik széttagoltan a különböző nemzetközi fórumok ugyanazt az eljárási jellegű általános jogelvet. Az ICTR és az ECCC köztes álláspontot foglalnak el: az ICTR hagyományosabb módon alkalmazza a *iura novit curiat*, elsősorban azért, hogy a fellebbező fél beadványain túlmutató további jogalapokat is figyelembe vehessen, míg az ECCC az ICC-hez hasonlóan belső szabályzatába is beépítette az elvet.

➤ *Ad (iii): Iura novit curia az emberi jogi bíróságok gyakorlatában*

A 4. fejezet megállapításai szerint a nemzetközi emberi jogi fórumok alkalmazzák a legkiterjedtebben a *iura novit curia* elvet, amit átfogó emberi jogvédelmi mandátumuk ösztönöz. Az AEJB fejlesztette ki a legkifejezettebb ítélkezési gyakorlatot, és az elvet olyan általános alapelvnek tekinti, amely „szilárdan megalapozott a nemzetközi jogban”. A kutatási eredmények szerint a bíróság három fő módon juttatja érvényre az elvet: (1) alternatív jogalapokat nyújt a jogsértések megállapításához olyan egyezményes rendelkezések alapján, amelyeket a kérelmezők kifejezetten nem hivatkoztak; (2) a jogsértéseket a konkrétan megnevezett áldozatokon túl kiterjeszti a rendszerszintű problémák kezelése érdekében; valamint (3) teljes körű emberi jogi védelmet biztosít akkor is, ha a kérelmezők esetleg elmulasztanak bizonyos releváns tényeket peresíteni beadványukban.

Az EJEB összességében egy visszafogottabb megközelítést alkalmaz, világosan megkülönböztetve egyrészt a felek által kifejezetten felhívott tények jogi átminősítését, másrészt a kérelmezők által be nem terjesztett tények figyelembevételét. A fejezet a *iura novit curia* elvet alkalmazó kiterjedt esetjog bemutatása mellett részleteiben elemzi a mérőldkönek számító *Radomilja és mások kontra Horvátország* ügyet, amely fontos korlátokat állapított meg az elv alkalmazása tekintetében: miközben a tények jogi átminősítése elfogadható, olyan tényekre alapozni a döntést, amelyek nem szerepelnek a kérelmező beadványában, átlépné a Strasbourgi Bíróság hatáskörének korlátait és sértené a *non ultra petita* elvet. A fejezet azt az álláspontot fogadja el, hogy ez az ítélet jelentős előrelépést jelent a jogi ismeretek bírói alkalmazása és a felek autonómiájának – a vita ténybeli kereteinek meghatározása körében való – tiszteletben tartása közötti határvonalak kijelölésében, és kiegyensúlyozott irányba tereli az elv gyakorlati alkalmazását.

A 4. fejezet összehasonlító, funkcionális elemzése három fő következtetésre jut. *Először* is a *iura novit curia* elv intézményi célokhoz és rendszerszintű korlátokhoz igazodó, kontextus-specifikus alkalmazkodási mechanizmusok révén működik, amelyek módosítják alapvető szerepét. Az államközi gyakorlatban a szuverenitást tiszteletben tartó eszközként szolgál, elsősorban a jogi érvek teljeskörű biztosítására koncentrálva. A büntetőjogi ügyekben korlátozott hatékonysági eszközként jelenik meg, amely alárendelődik a tisztességes eljárás követelményeinek. Az emberi jogi bíróságok gyakorlatában ezzel szemben főképp az egyéni kérelmezők – jogi szakértelemmel esetleg nem rendelkező felek – védelmét igyekszik maximalizálni, ellensúlyozva a strukturális egyenlőtlenségeket, ugyanakkor biztosítva, hogy az államok megfelelően védekezhessenek a velük szemben felhozott állításokkal szemben.

Másrészt, az elemzés funkcionális fejlődést mutat ki e kihívásokra adott válaszként: a bíróságok idővel egyre kifinomultabb eljárási mechanizmusokat és eszközöket alakítottak ki az elv működtetésére, miközben a rendszerszintű szempontokat is kezelik. Az ICC 55. szabályában kodifikált és rendszerezett, korábban eseti jellegű átminősítési gyakorlat, valamint az EJEB *Radomilja*-keretrendszere funkcionális tisztázást nyújt, egyértelműbb működési határokat szabva a bíróság mérlegelési jogkörének.

Harmadrészt, bár az összehasonlítás jól példázza, hogy a nemzetközi bírói fórumok proliferációja jelentős hatással van az általános jogelvek működésére, ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a „jogi” dimenzióból a „tények” területére való átlépéskor eltérő mértékű beavatkozást tanúsítanak a bíróságok. Az emberi jogi gyakorlatban az elv gyakran az

aktivizmus eszközeként jelenik meg a vita kereteinek formálásában: nemcsak azzal, hogy a bíróságok a felek által meg nem nevezett egyezményes cikkek alá sorolják a felek kérelmeit, hanem olykor még a kérelmező által nem panaszolt tények figyelembevételével is. Így az azonosított eltérő tendenciák a bírói mérlegelés különböző szintjeit tükrözik.

3. A *non ultra* és *ne infra petita* jogelvek nemzetközi bírói alkalmazásával kapcsolatos megállapítások (5. fejezet)

A *non ultra petita* és *ne infra petita* elvekkel kapcsolatban – amelyek működése első pillantásra a legegyszerűbbnek tűnhet – a disszertáció összetett képet tár fel: a látszólag magától értetődő eljárási szabályok a bírói mérlegelés kifinomult eszközeiként funkcionálnak. Az 5. fejezet megállapítása az, hogy éppen e két elv esetében hangsúlyos leginkább a felek jogvitához adott beleegyezésének, a bírói hatáskörnek és a hatékony vitarendezésnek a versengő értékei közötti egyensúly megteremtése. A fejezet módszertana eltér a *compétence-compétence* elvet és a *iura novit curia*-t bemutató részekétől: nem fórumonként, hanem az eljárás egyes szakaszai és eljárástípusai szerint halad. Erre azért van szükség, mert – amint az 5. fejezet bemutatja – e két elv alkalmazhatósága a nemzetközi eljárások különböző fázisaiban jelentősen eltér:

➤ *Ad (i): Előzetes kifogások*

Az előzetes kifogások szakaszában hatásuk jelentősen csökken a *compétence-compétence* doktrína érvényesülése miatt. A bíróságok ugyanis kompetensek és egyúttal kötelesek is megállapítani saját joghatóságuk fennállását és a kérelmek elfogadhatóságát akkor is, ha a felek erre nem terjesztenek elő kifejezett kérelmet.

➤ *Ad (ii): Az eljárások érdemi szakasza*

Az érdemi szakasz szolgál e két elv elsődleges működési teréül. Itt a bíróságok egy formális eljárási megközelítést alkalmaznak, amely a felek kifejezett kérelmeire összpontosít, nem pedig olyan eredményekre, amelyek teljes egészében teret adnának és érvényesítenék a szubsztantív jogokat és jogosultságokat. Nem meglepő, hogy a kutatás feltárta: a bíróságok következetesen hivatkoznak az eljárás joghatósági alapjára, hogy jelezzék a felek jogvitához adott beleegyezésének szigorú határait, és így azokat a kérdéseket is, amelyeket nem tárgyalhatnak. Ez a megközelítés az eljáráshoz való hűséget és a konszenzus tiszteletben tartását részesíti előnyben a teljes körű anyagi igazságossággal szemben.

➤ *Ad (iii): Kártérítési szak*

Az 5. fejezet a kártérítési szakaszokban mutatja be a legösszetettebb dinamikákat. Két egymással versengő megközelítést azonosít: a *restriktív* szemlélet szerint a bíróságok elutasítják a kért jogorvoslaton túli kártérítés megítélését – ahogyan azt például a *Korfu szoros* vagy a *Boszniai népiirtás* ügyek illusztrálják –, míg az *expanzív* megközelítésben a bíróságok meghaladják a felek kérelmeit, különösen olyan emberi jogi ügyekben, amelyek abszolút jogok megsértésével járnak. Ez utóbbi irány egy széles bírói mérlegelési jogkört tükröz: a szigorú eljárási megfelelés nem mindig szolgálja az igazságosság érdekeit, különösen súlyos emberi jogsértések vagy olyan helyzetek esetén, amelyek átfogó jóvátételi intézkedéseket igényelnek a jövőbeli károk megelőzése érdekében.

➤ *Ad (iv): Ideiglenes intézkedések*

Az ideiglenes intézkedések eljárásaiban a *non ultra petita* és *ne infra petita* elvek lényegében háttérbe szorulnak a bíróságokra vonatkozó szabályokban rögzített, hivatalból (*proprio motu*) gyakorolható hatáskörei miatt. Az ICJ és az ITLOS Statútumaik által fel vannak hatalmazva arra, hogy a felek kérelmein túlmutató vagy azoktól eltérő intézkedéseket is elrendeljenek, ha ez szükséges a helyrehozhatatlan kár megelőzése érdekében vagy a vitarendezés hatékonyságának megőrzéséhez. E hatáskörök ténylegesen korlátozzák a *non ultra petita* elv érvényesülését, mivel az ideiglenes intézkedések gyakran olyan szélesebb közérdeket szolgálnak, amely túlmutat a felek magánjellegű igényein.

➤ *Ad (v): Tanácsadó vélemények*

A tanácsadó véleményre irányuló eljárások sajátos helyzetet teremtenek, amelyben e két elv szigorú alkalmazása megkérdőjelezhető, mivel nincsenek ellenérdekű felek és formális kereseti kérelmek. Ennek ellenére a jogelvek logikája továbbra is hat a bírói megközelítésre: a bíróságok következetesen tiszteletben tartják a hozzájuk intézett jogkérdések kereteit, miközben fenntartják azt az értelmezési mozgásteret, hogy a feladatuk ellátásához szükséges kérdéseket pontosítsák vagy újrafogalmazzák.

Az 5. fejezet kihangsúlyozza, hogy e két jogelv a bírói mérlegelés kifinomult eszközeként működik. Noha első látásra egyértelműnek tűnik, hogy a bíróságoknak a felek beadványai által felállított határok között kell maradniuk, a disszertáció szemlélteti, hogy a

felek kérelmeinek tényleges tartalma végső soron a bírák értelmező tevékenységétől függ. A bíróságok számottevő értelmezési autonómiával bírnak annak meghatározásában, mi a felek kérelmeinek valós terjedelme, támaszkodhatnak-e a felek feltételezett akaratára, illetve miként egyensúlyozzák ki a formai megfelelést a szubsztantív igazságosság szempontjaival. Ez az értelmezési hatáskör a nemzetközi esetjogban sokféleképpen jelenik meg. A bíróságok például a különmegállapodások (*compromis*) rendelkezéseit úgy értelmezhetik, hogy ezzel bővítik hatáskörüket, amint azt a *Korfu szoros* ügy is mutatja, ahol a Nemzetközi Bíróság arra a következtetésre jutott, hogy a felek későbbi magatartása azt tükrözi: nem kívánták kizárni a Bíróságot a kártérítés összegének megállapításából. Ezzel szemben alkalmazhatnak szűkítő értelmezést is, amely korlátozza mozgásterüket, ahogyan a *Felső-Szilézia* ügyben a PCIJ elutasította a felperes szándékának vélelmezését a követelések részletes meghatározását illetően.

Az 5. fejezet továbbá rávilágít a felek jogvitához való beleegyezéséhez való formális ragaszkodás és a materiális igazságosság szempontjai közötti feszültségpontokra. Ez a beleegyezés–igazságosság feszültség abban mutatkozik meg, hogy a bíróságok igyekeznek megőrizni az eljárásuk integritását, miközben biztosítaniuk kell, hogy döntéseik megfelelően kezeljék a mögöttes valódi jogvitát, és elősegítsék a jövőbeni konfliktusok megelőzését. Az elvek ezen fejezetben bemutatott alkalmazásai fontos kérdéseket vetnek fel a bírói hatáskör határaival kapcsolatban is, mivel bizonyos kontextusokban egyszerre működnek joghatóságot biztosító normaként, míg máshol a megállapított joghatóságon belüli eljárási korlátokként funkcionálnak. E kettős természet tovább szemlélteti a beleegyezésen alapuló joghatóság és a bírói felhatalmazás összetett viszonyát a nemzetközi jogban.

Végső soron a kutatás ezen része rávilágít, hogy míg a *non ultra petita* és a *ne infra petita* elvek fenntartják elméleti jelentőségüket, mint beleegyezésen alapuló korlátozások, gyakorlati alkalmazásuk a nemzetközi bírósági döntéshozatal kifinomult és diszkrecionális jellegét mutatja. Jogelvi státuszuk ellenére jelentős rugalmassággal működnek, nem pedig merev korlátozásokként. A bíróságok következetesen egyensúlyt teremtenek több szempont között, beleértve a felek autonómiáját és beleegyezését, a bírói integritást és koherenciát, a közérdeket és a viták megelőzését, valamint a nemzetközi bíráskodás általános hatékonyságát. Ez a mérlegelési aktus jól példázza a bírósági döntéshozatal természeténél fogva diszkrecionális jellegét nemzetközi kontextusban.

4. Összehasonlító megállapítások és egyes elméleti kérdések újragondolása (6-7. fejezetek)

A dolgozat III. része az előző fejezetekben bemutatott működési elemzésről a vizsgált elvek nemzetközi bíróságok gyakorlatában betöltött különböző funkcióinak átfogóbb értékelésére helyezi át a hangsúlyt. A 6. fejezet rendszerezi azokat az eszközöket és technikákat, amelyeket a bíróságok a *compétence-compétence*, az *iura novit curia*, valamint a *non ultra/ne infra petita* elvek alkalmazásakor használnak, és ezeket a bírói érvelésben betöltött funkcióik szerint kategorizálja. A 7. fejezet ezt követően az értekezés bevezetésében felvetett elméleti kérdéseket vizsgálja újra. E két fejezet együtt hozza párbeszédbe a gyakorlatot és az elméletet, feltárva egyrészt azokat a funkcionális technikai változatosságokat, amelyek révén a bíróságok kezelik a hatáskörrel kapcsolatos kérdéseket, másrészt a mélyebb normatív következményeket, amelyek az általános elvek hatáskör-forrásként való alkalmazásából fakadnak.

- *Ad (i): Megállapítások a nemzetközi bíróságok által az elemzett három általános jogelv alkalmazásakor használt eszközökre és technikákra vonatkozóan*

A 6. fejezet a bíróságok által az elemzés tárgyát képező általános jogelvek alkalmazása során kialakított bírói eszközöket és technikákat is kategorizálja a bírósági érvelésben betöltött funkciójuk alapján. A disszertáció a technikák négy kategóriáját különbözteti meg a *iura novit curia* és a *non ultra petita / ne infra petita* mellett, amelyekről önmagukban is állítható, hogy olyan eszközök, amelyekhez a bíróságok a hatáskörrel kapcsolatos kérdések kezelése során folyamodnak: (1) a kifejezetten a bírói mérlegelés és az eljárás menedzsment eszközei köré csoportosuló eszközök (így a bírói gazdaságosság (*judicial economy*), a hatásköri feltételek vagy az ítélet alapjának tárgyalási sorrendjének szabad megválasztása, valamint a bíró által kialakított eljárások létrehozása); (2) közvetlenül a bírói érvelésen alapuló eszközök vagy az érvelés hiánya (így a jogértelmezés; az alapvető értékekhez mint zsinórmértékekhez való folyamodás; hipotézisek és következtetések alkalmazása; a hatáskörrel kapcsolatos döntések indokolásának kifejezett mellőzése; és a lopakodó inkonzisztencia (*stealth inconsistency*)); (3) doktrinális vagy strukturális technikák (például a kérelmek, érvek és jogkérdések átminősítése; a jogvita két, egymással összefüggő aspektusának szétválasztása; vagy az eljárás különböző szakaszainak szétválasztása); és (4) intézményi szerepek, jellemzők és korlátok által jellemzett eszközök (azaz a bírói funkcióra mint felhatalmazásra vagy inherens korlátozásra való hivatkozás a hatásköri döntésben, vagy az alapul szolgáló joghatósági alap utólagos tökéletesítése). A második

fejezetben foglal azon megállapítás fényében, miszerint a *compétence-competence* ernyő jellegű jogelv, a dolgozat a *iura novit curia* és a *non ultra petita / ne infra petita* elveket egyszerre mutatja be önálló bírói eszközként, valamint az előbbieken említett alkategóriák bizonyos technikáinak forrásaként, amelyekre a bíróságok ezekre hivatkozva támaszkodhatnak. A disszertáció ezt a kettősséget a *compétence-competence* elv általános, a többi hatáskörrel kapcsolatos elvhez képest „ernyő” jellegével magyarázza.

- *Ad (ii): Az elmélet újragondolása: a kodifikáció, a belső hatáskörök és a bírói jogalkotás hatása (7. fejezet)*

A 7. fejezet visszatér a disszertáció bevezetőjében felvetett központi kérdésekhez. A hatáskörrel kapcsolatos elvek gyakorlati működésére vonatkozó megfigyelésekre építve az elemzés először is újragondolja az általános jogelvek és azok nemzetközi szerződésben kodifikált megfelelői közötti kapcsolat fogalmát. Ez azért szükséges, mert a bíróságok ritkán határozzák meg pontosan hatásköreik jogalapját, míg a tudományos irodalom gyakran feltételezi, hogy egy általános jogelv kodifikálása után annak normatív tartalma rögzül. Ez a fejezet vitatja ezt a nézetet, és azzal érvel, hogy amikor egy szerződés rendelkezése egy általános elvet ugyanolyan elvont módon kodifikál, a kodifikálás nem rendeli alá az elvet a szerződés szabályának, és nem is fagyasztja be annak fejlődését. A kettő közötti kapcsolat ehelyett az írott rendelkezés megfogalmazásától és az elfogadása mögötti szándékoktól függ. Ha egy szerződéses rendelkezés absztrakt módon tükrözi az általános jogelvet, akkor az elv későbbi fejlődése informálhatja a szerződéses szabály értelmezését, míg a szerződéses rendelkezés maga az elv alkalmazását egy adott fórum intézményi keretébe ágyazza. Ez a kettősség funkcionálisan előnyös: a szerződéses szabály megőrzi az elv adott bíróság jogi funkciójához való sajátosságát, míg az általános jogelv biztosítja, hogy az értelmezés ne térjen el annyira, hogy aláássa annak normatív magját.

IV. A kutatási eredmények lehetséges alkalmazása

A disszertáció egyik fő célja felhívni a tudományos figyelmet arra, hogy tudatosabban és célzottabban kell nyomon követni, miként határozzák meg a nemzetközi bíróságok eljárási alapelvek alkalmazásával saját hatáskörük határait – egy olyan gyakorlatot, amely az alapul szolgáló szabályok nagyrészt íratlan jellege miatt könnyen észrevétlen maradhat.

A disszertáció megállapításai többféle közönséghez is szólnak:

- *Jogtudósok* számára a dolgozat egy új szemüvegen keresztül mutatja be, hogy a nemzetközi bírúk hogyan ellenőrzik saját hatáskörük határait. Azáltal, hogy számos nemzetközi fórum gyakorlatában katalogizálja az általános jogelvek konkrét alkalmazásait, olyan funkcionális összetartásmintákat tár fel, amelyeket a formai összehasonlítás gyakran nem mutat ki. Hozzájárulhat a nemzetközi bíróságok hatáskörére és a nemzetközi jog fragmentációjára vonatkozó eljárásjogi kutatásokhoz. Összehasonlító jogászok számára a dolgozat megközelítése rávilágít arra, hogy a hasonló szerkezeti kényszerekkel szembesülő bíróságok eltérő célok érdekében és eltérő eredménnyel alkalmazhatják ugyanazokat az általános jogelveket, mégis analóg eszközöket fejlesztenek ki, függetlenül attól, hogy különböző szabály- vagy intézményrendszerekben működnek. Az összehasonlító nemzetközi jog kutatásoknak így célszerűbb lenne a funkcionális konvergenciára, nem pedig a formai divergenciára összpontosítania.
- *Gyakorló jogászok*, különösen a nemzetközi bíróságok előtt eljáró képviselők konkrét perstratégiákat alakíthatnak ki a megállapítások alapján. Azzal, hogy tisztában vannak azzal, hogy az egyes fórumok a mérlegelési jogkör skáláján hol helyezkednek el a hatáskörrel kapcsolatos kérdésekkel kapcsolatban, segítséget nyújthat számukra annak eldöntésében, hogy maguk kérvényezzék, vitassák, vagy valamilyen módon megelőzzék a vonatkozó bírói kezdeményezéseket – például szűkre szabott kereseti kérelmekkel a *non ultra petita* védelem kiváltása érdekében, illetve emberi jogi perekben a szélesebb körű jogorvoslati kreativitás ösztönzésével. Ahogy *Lauterpacht* megjegyezte: „a bíróságok döntései megmutatják, hogy mit fognak a jövőben is nagy valószínűséggel jognak tekinteni; és azok számára, akiknek a jogtudomány nem csupán spekuláció, hanem a bírói magatartás előrejelzésének gyakorlatias művészete – ami sokak szerint a tudományosság próbája –, ez a döntő szempont.”³ Ezen logika mentén az áttekintés segítséget nyújthat a nemzetközi bíróságok előtt, hatáskörrel kapcsolatos érvek felépítésében.
- A *bírúk* tekintetében a disszertáció rámutat, hogy az írott szabályok önmagukban nem képesek teljesen gátat szabni a bírói mérlegelésnek; azonban az írott szabályokon

³ “General Rules of the Law of Peace” (1937), in *International Law, the Collected Papers of Hersch Lauterpacht*, Vol. I, p. 247 (az idézet a szerző saját fordítása).

kívüli, kevésbé konkretizált elvek alapján végzett tevékenységük is ugyanúgy külső vizsgálat tárgyát fogja képezni, és a bírói diszkreció kellő határai szerint kerül megítélésre. Ennek fényében az átlátható indokolás és a kiszámítható bírói érvelési eszközök alkalmazása előtérbe kerül. Az eljárási szakaszokra bontott elemzés emellett arra is rámutat, hogy a bírának tudatosnak kell lenniük az egyes eljárási fázisokra sajátosan alkalmazandó határvonalak és hatáskörök tekintetében, és hogy az eljárási struktúrát célszerűbb lehet fázis-specifikusan kialakítani, ahelyett, hogy annak egységes alkalmazását feltételeznénk.

- Kormányzati szinten, *a nemzetközi szerződések szövegét tárgyaló hatóságok és az állami képviselők* számára annak felismerése, hogy a bíróságok az általános elvek révén elkerülhetetlenül „réseket töltenek be”, abban segít, hogy eldöntsék: hol célszerű kodifikálni a részletes iránymutatást, és hol hagyatkozhatnak inkább a bírói gyakorlatra. Egyúttal világosabb mércét kínál annak megítélésére is, hogy egy-egy bírói mérlegelési gyakorlat az állami beleegyezésen alapuló legitimitás határain belül marad-e. Az államok emellett a különmegállapodások vagy alávetési nyilatkozataik megszövegezésekor is kalibrálhatják, milyen mértékű értelmezési mozgásteret lennének hajlandók elfogadni egy esetleges jogvita esetén.

V. A szerző publikációs listája

- Bazánth Barbara, General principles concerning the competence of international fora in the practice of the World Trade Organisation, ELTE Law Working Papers, 2024;
- Bazánth Barbara, An Unresolved Question: Optional Declarations at the Intersection of Jura Novit Curia, Competence-Competence and Non-Ultra Petita, NYU Journal of International Law and Politics, 54, N.Y.U. J. Int'l L. & Pol. 1053, 2022;
- Bazánth Barbara, From Consistency to Legitimacy in the European Union Regime: Consistency as a Principle, Value and Goal in European Union Law and the Practice of the European Court of Justice in Sára Hungler (ed.): The Inseparable Triangle: Democracy, Rule of Law and Human Rights in the EU, 2021, pp. 119-135;
- Sonnevend Pál – Bazánth Barbara: Az elfogadhatóság feltételei. In: Sonnevend, Pál; Bodnár, Eszter (szerk.) Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2021) 756 p. pp. 449-473;
- Kajtár Gábor – Bazánth Barbara: Fenntartások, In: Sonnevend, Pál; Bodnár, Eszter (szerk.) Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2021) 756 p. pp. 574-582;
- Kajtár Gábor – Bazánth Barbara: A Miniszteri Bizottság hatásköre, In: Sonnevend, Pál; Bodnár, Eszter (szerk.) Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2021) 756 p. pp. 564-565;
- Kajtár Gábor – Bazánth Barbara: Már elismert emberi jogok védelme, In: Sonnevend, Pál; Bodnár, Eszter (szerk.) Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2021) 756 p. pp. 561-563;
- Kajtár Gábor – Bazánth Barbara: Bírák kiváltságai és mentességei, In: Sonnevend, Pál; Bodnár, Eszter (szerk.) Az Emberi Jogok Európai Egyezményének kommentárja Budapest, Magyarország : HVG-ORAC (2021) 756 p. pp. 553-555;
- Bazánth Barbara – Mordivoglia Clio –Sulyok Katalin: A határon átnyúló víztartó rétegek vízkészletmegosztására vonatkozó nemzetközi szokásjogi elvek és nemzetközi vitarendezési mechanizmusok, Pro Futuro Law Review, 2018/1, pp. 23-48;
- Kajtár Gábor – Bazánth Barbara: The Duty to Compensate for Expenses Occurring as a Result of Mass Migration in International Law, Hungarian Yearbook of International and European Law, 2017, pp. 43-59.